

Vereniging voor natuur-
en milieueducatie

De Adder

Kwartaalblad van de

I.V.N.-afdeling

Westerveld

Jaargang 15 nr. 1

Juni 2007

**IVN Vereniging voor
Natuur-en Milieu-Educatie
Afdeling Westerveld**

Groene Maand September 2007 Landschap en Cultuurhistorie in Westerveld

Programma

5 september

lezing Wieke Nieland

“Westenveld-Fulnaho, samenhang in de geschiedenis van het landschap”
20.00 uur in “De Tippe” in Vledder

9 september

Fietstocht “Havelte-Steenwijk langs de tong van de gletsjer”
13.30 uur startpunt bij “De Tippe” in Vledder

12 september

lezing Michiel Gerding

“Het Wilde Wonen: Hoogveenontginningen en heidevelden als woonoorden”
20.00 uur in “Het Schultehuis” in Diever

15 september

Fietstocht “Van Grafheuvel tot Koloniedorp”
13.30 uur startpunt bij “De Tippe” in Vledder

22 september

Fietstocht “Brinken van Westerveld” o.l.v. Jans Tabak
13.30 uur startpunt bij VVV in Diever

Entree lezingen € 5,- Fietstochten € 2,50

Passe-partout € 12,- IVN-leden 50 % korting

Voor verdere informatie zie: www.ivn-westerveld.nl of www.groenemaand.nl

Het IVN draagt bij aan een duurzame samenleving door mensen te betrekken bij natuur, milieu en landschap.

De Groene maand van IVN-Westerveld wordt mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de provincie Drenthe

IVN-Westerveld

Bestuursleden

André van Es	voorzitter
Margreet van der Valk	secretaris
Ria Duiven	penningmeester
Marjan Bralten	
Meindert Drijfholt	
Jeannette Heun	

Secretariaatsadres: IVN – afd. Westerveld

p/a Brinkstraat 2
7981 BD Diever

secretariaat secretaris@ivn-westerveld.nl

Website www.ivn-westerveld.nl

Werkgroepen

Braakballen
Eekhoorns
Excursies
Korte Cursus
Kraam en promotie
Natuurgidsencursus
Snuffelclub
Weidevogels
Ringslangen (WRW)
Blauwe brigade

In deze Adder:

Voorwoord	4
Activiteiten	5
Westerveld ~ Fulnaho, samenhang in de geschiedenis van het landschap	6
Het landschap van het “wilde wonen”	8
De Brinken en woerden	11
Visie op het landschap van Westerveld vanuit het oogpunt van de gemeentebestuurder	12
Visie op het landschap van Westerveld vanuit het oogpunt van de natuurbeheerder	13
Weidevogels in Wapserveen	14
Vergane glorie van de weidevogels in Zuidwest Drenthe	15
Visie op het landschap van Westerveld vanuit het oogpunt van een recreatieondernemer	18

IVN-Westerveld

Voorwoord

Vijftien jaargangen Adder alweer. De redactie vindt dit een goede reden voor een speciaal nummer over cultuur & landschap: tevens het thema van de Groene Maand in september. Tegelijkertijd hebben we de stoute schoenen aangetrokken en een sponsor gezocht, zodat we een beetje kleur in de Adder kunnen brengen. Het resultaat mag er dan ook zeker zijn: een kleurrijke Adder met een rijke inhoud.

In dit nummer dus aandacht voor het thema van de Groene Maand en achtergronden bij de activiteiten van IVN-Westerveld in de Groene Maand. Er worden twee lezingen georganiseerd over het ontstaan van het landschap en de geschiedenis van Drenthe.

De eerste lezing door Wieke Nieland besteedt aandacht aan de ontstaansgeschiedenis van het landschap van Westerveld. Vanaf het verre verleden toen de gletsjers uit de laatste ijstijd het land gevormd hebben, tot de invloed van de ruilverkaveling. Met een drietal fietstochten kunnen we zien en vooral ook voelen hoe het landschap zo geworden is.

Erg gelukkig zijn we ook met de lezing van onze provinciaal historicus Michiel Gerding die een verhaal komt vertellen over: “ Het landschap van het wilde wonen, hoogveenontginningen en heidevelden als woonorden” .

In Drentse dorpen is de brink toch wel zeer kenmerkend, zozeer dat er recent een boek over verschenen is. Over de geschiedenis van de brink en de verschillende types die er zijn kun je lezen in “Brinken in beeld -langs esdorpen in Drenthe “. Met een fietstocht o.l.v. Jans Tabak besteden we uitgebreid aandacht aan een aantal brinken in Westerveld.

Naast aandacht voor het verleden leek het ons ook een goed idee om vanuit het heden naar de toekomst te kijken. Daarom hebben we verschillende “gebruikers” van het landschap om hun visie gevraagd. De visie van de natuurbeheerder wordt gegeven door Eric van der Bilt van het

Activiteiten

Drentse Landschap, een tweetal agrarische visies krijgen we vanuit Wapse: Piet Idserda en Arend van Dijk over de spanning tussen de melkveehouderij en de weidevogels en de gevolgen van natuurontwikkeling voor de vogels in het algemeen. De recreatie-ondernemers en hun verhouding met het landschap wordt verteld door Marjan Bralten en ook onze wethouder van Landschap en Natuur dhr. Geertsma geeft de visie vanuit het gemeentebestuur. Zo komen (bijna) alle kanten van het ruimtegebruik aan bod en is het aan de lezer om er over na te denken. Want om de kwaliteit van het mooie landschap in onze gemeente in stand te houden zullen we er in ieder geval bewust mee om moeten gaan.

In de Groene Maand september biedt IVN-Westerveld dus alle gelegenheid om je door middel van lezingen en fietstochten in het landschap te verdiepen; tot die tijd deze Adder als opwarmertje...

Havelte, hunebed

Met Jans Tabak op de fiets

*Brinkenfietsocht
Diever/Dwingeloo/Lhee*

We maken een fietstocht onder leiding van de heer Jans Tabak uit Diever langs een aantal brinken. Hierbij starten we op de marktbrink in Diever; daar staat het VVV-kantoor. Daar begint de heer Tabak met de van hem bekende manier met het geven van toelichting en uitleg over het reilen en zeilen rond deze en andere brinken van Diever. Via een fraaie route gaan we naar Dwingeloo, alwaar de daar befaamde brink wordt aangedaan. Ook daar onthaalt Jans ons op zijn verhalen. Dan rijden we door naar Lhee, bekend van onder meer het jaarlijkse oogstfeest in augustus. Lhee oogt nog zeer authentiek. En ook over Lhee vertelt de heer Tabak het één en ander. Tenslotte keren we langs een afwisselende route terug naar Diever. De totale afstand zal ca. 20 km zijn. Inclusief de uitleg zal dat dan ongeveer twee en half uur duren.

Wanneer: zaterdag 22 september

Aanvang: 13.30 uur

Waar: VVV Diever

“Westenveld~Fulnaho, samenhang in de geschiedenis van het landschap”

Westenveld is de naam van één van de drie velden waaruit het oude Drenthe bestond, Fulnaho is de middeleeuwse naam van het Land van Vollenhove en betekent bos van de vogels. Nu loopt de provinciegrens door dit gebied maar het hoort bij elkaar. Wieke Nieland is ruraal planologe en zij heeft veel kennis over de ontwikkeling van het landschap in deze streek. Waarover ze enthousiast kan vertellen. Op 5 september beschrijft ze de geschiedenis van het ons zo vertrouwde landschap door de eeuwen heen.

Wanneer: woensdag 5 september

Aanvang: 20.00 uur

Waar: “De Tippe” Vledder

Fietstochten “Havelte-Steenwijk, langs de tong van de gletsjer” en “Van grafheuvel tot koloniedorp”

Wie het verhaal van Wieke eenmaal heeft aangehoord zal nooit meer op een zelfde manier naar het landschap kijken. Je moet het landschap ook ervaren! Hoe groot zijn de hoogteverschillen? Wat is de invloed op de flora en de fauna maar ook gewoon genieten van de uitgestrektheid van de heide, de weilanden, de dorpen en de bossen in onze mooie gemeente.

Daarom een tweetal fietstochten om de verhalen van de lezing echt mee te maken.

Fietstocht “Langs de tong van de gletsjer rondom Havelte en Steenwijk”

Wanneer: zondag 9 september

Aanvang: 13.30 uur

Fietstocht “Langs lang bewoonde gebieden in Doldersum, Wapse, Wapserveen en uiteindelijk naar Frederiksoord”

Wanneer: zaterdag 15 september

Aanvang: 13.30 uur.

Beide fietstochten starten bij “De Tippe”

Het landschap van het “wilde wonen”

De titel van een artikel in het boek “Belvédère en de geschiedenis van de groene ruimte” trok onze aandacht en was de reden om Michiel Gerding, de schrijver, uit te nodigen voor een lezing over wonen in het veen, voorafgegaan door een korte film.

Michiel Gerding is provinciaal historicus bij het “Drents Plateau”

Wanneer: woensdag 12 september

Aanvang: 20.00 uur

Waar: Schultehuis, Brink 7 Diever

Westenveld~Fulnaho, samenhang in de geschiedenis van het landschap

Stel je eens voor, je staat op de Steenwijker toren, de zon schijnt en de hemel is blauw. Je bekijkt de omgeving in vogelvlucht: Beken en meren, heide en rietlanden, dorpen en stadjes allemaal in een panoramisch beeld... Wat een uitzicht!

In het zuidwesten spot je het Nationaal Park De Weerribben, overgaand naar de Wieden in het zuiden. In het oosten zie je de natuurgebieden rondom Havelte. Verderop in het noordoosten kijk je aan tegen het Nationaal Park Dwingelderveld en in het noorden die van het Drents-Friese Wold. Ruwweg 20.000 hectare natuurgebied, allemaal binnen een straal van 20 kilometer, ingebed in cultuurhistorisch waardevolle landschappen. Wat een rijkdom!!

Dit gebied is sterk beïnvloed door de ijstijden. Twee van de vijf ijstongen van de gletsjer uit de een na laatste ijstijd hebben ruwweg het landschap gevormd. De eerste was de breedste en kwam vanuit de dalen van Tjonger en Linde en bedekte de Noordoostpolder. Restanten van de stuwwallen zijn te herkennen in het voormalige eiland Urk en het Hoge land van Vollenhove. In het dal van de Steenwijker Aa lag de tweede en kleinste tong. De gletsjerbegegrenzing van dit bekken lag rond Steenwijk. Ze is nog steeds vrij gaaf in het landschap te herkennen in de hoogte van de Eese, de Woldberg, de Steenwijkerkamp (de frontwal), de Havelter-

berg en de Bisschopsberg. De laagten zuiden van Steenwijk en Havelte is door de oerstroom van de Vecht uitgeschuurd.

De Drentse riviertjes de Vledder-Aa, Wapserveense-Aa, Steenwijker-Aa, de Dwingelderstroom, Oude Vaart, Meppelerdiep en de Ruiner-Aa, Wold Aa-Meppelerdiep stromen af op dit laaggelegen deel van Overijssel. Het Drentse deel kan aangeduid worden met Westenveld, de naam van een van de drie velden waaruit het oude Drenthe bestond. Vollenhove was in vroeger tijden het bestuurscentrum in het gebied van Overijssel. Het land van Vollenhove had in 944 de poëtische naam Fulnaho (bos der vogelen) en besloeg aan het begin van de vijftiende eeuw het huidige Steenwijkerland en Zwartsluis tot het Meppelerdiep en het Zwarte Water.

Aan het eind van de ijstijden richtten rendierjagers hun kampementen op in de nabijheid van het water. De vroege landbouw vestigde zich ook bij voorkeur in de buurt van een beekdal. Het Drentse esdorpenlandschap heeft wortels diep in de prehistorie. Kenmerkend is de ligging van compact gebouwde esdorpen op zandeilanden tussen de beekdalen. Een typisch brinkdorp heeft een brink op 750 m van de es, weidegrond op 1400 m en de hooilanden op 2000 m, vaak lag het geheel ingebed in uitgestrekte heidevelden. Vanaf de vijftiende eeuw namen de heide en

stuifzanden toe omdat de natuur zich onvoldoende kon herstellen van het plaggen en begrazen. Rondom Havelte is deze structuur nog goed te herkennen met esdorpen als Uffelte, Ruinen, Ansen en Havelte..

Benedenstreams van de esdorpen liggen de streekdorpen, die een langgestrekte structuur hebben. Deze dorpen zijn vooral te vinden op de hoger gelegen zandruggen langs de randen van de beekdalen. De boerderijen staan met de kop aan een lange ontginningsweg, hebben een huisbrink voor het bouwhout en bomen langs de weg. De perceelscheidingen bestaan uit houtwallen

Koloniehuisje

of in singels maar ook open plekken komen voor. Aansluitend op het esdorpenlandschap zijn bij Wapserveen, Kalenkote, Veendijk en Ruinerwold veel karakteristieke elementen bewaard gebleven.

Van recenter datum zijn de ontginningskoloniën, die vanaf 1859 werden

Tongbekken

opgezet als een project om de armoede te bestrijden. Geselecteerde bewoners uit de steden leerden om land- en bosbouw te bedrijven door heide om te zetten in land- en bosbouwgronden.

De karakteristieke koloniehuisjes zijn rondom Frederiksoord nog te bewonderen.

De landbouw was lange tijd kleinschalig. De akkers dienden voor de opbrengst van voornamelijk granen en later aardappels, de grazige weiden voor het melkvee en de beekdalgraslanden voor het wintervoer. Poelen en dobben dienden als drinkbekkens voor het vee. De bossen werden begraasd en in de herfst scharrelden er de varkens naar eikels. De zogenaamde woeste gronden werden gebruikt als armere weidegrond voor het vee. Deze variëteit in gebruik leidde ook tot een grote diversiteit aan flora en fauna.

Toch is ook door deze kleinschalige landbouw veel natuur verdwenen. Door overbegrazing en exploitatie zijn bossen verdwenen en heidevelden veranderd in stuifzanden. Deze stuifzanden werden vaak vastgelegd door beplanting, in veel van de bossen die hieruit ontstonden zijn de stuifzandpatronen nog duidelijk te herkennen. De stuifzanden en de tegenwoordig zo hoog gewaardeerde natte natuur van de veenlanden vormden voor de kleinschalige landbouwer een bedreiging.

De komst van kunstmest en later het verlangen van de wereldmarkt naar goedkope producten maakte een direct einde aan deze manier van kleinschalige landbouw. Het landschap veranderde in een hoog tempo door schaalvergroting, landbouwontginning en bebossing van heidevelden en stuifzanden en een sterk

veranderd waterbeheer. Met de opkomst van deze verandering komt de rijke flora en fauna die ontstond door de kleinschalige landbouw verder onder druk.

In de jaren negentig van de vorige eeuw is in delen van Drenthe de schaalvergroting een halt toegeroepen en door natuurontwikkeling wordt geprobeerd om de unieke flora en fauna te beschermen. In het gebied rondom Westerveld is de ruilverkaveling deels ongedaan gemaakt en krijgt de natuur opnieuw een kans. Zo heeft de Vledder Aa in en rondom het Drents Friese Wold weer zijn oorspronkelijke loop gekregen. Met als resultaat een natuurlijker waterbeheer gevolgd door herstel van kwetsbare flora en fauna. Het belang van houtwallen in het landschap wordt tegenwoordig ingezien en steeds meer boeren stappen over op een ecologisch

bedrijf. Door de mooie omgeving komen er ook steeds meer toeristen naar deze omgeving.

Er bestaan plannen om de loop van de Vledder Aa verder stroomafwaarts eveneens te herstellen en rondom de Havelterberg worden nieuwe plannen gerealiseerd waarin de oorspronkelijke waarde van dit historische landschap behouden blijft. Er ligt zelfs een plan van Wold naar Weerribben op de plank dat een robuuste verbinding tussen de Nationale parken De Weerribben en het Drents Friese Wold moet realiseren.

Koloniehuisjes bij Frederiksoord

Vledder Aa

Het landschap van het “wilde wonen”

Het landschap van het “wilde wonen”

Hoogveenontginningen en heidevelden als woonoorden.

Door Michiel Gerding, provinciaal historicus bij het “Drents Plateau”

Bovenstaande titel van een artikel in het boek “Belvedere en de geschiedenis van de groene ruimte” trok onze aandacht en was de reden om de schrijver uit te nodigen voor een lezing in het kader van het thema “Landschap en Cultuurhistorie” van de Groene Maand.

Hij gaf ons toestemming om met enige pakkende citaten uit dat artikel te trachten uw belangstelling te wekken.

De, voor buitenstaanders wat wonderlijke titel van het boek “Belvedere en de geschiedenis van de groene ruimte” uit de reeks *Historia Agriculturae* nr 33, slaat op een van regeringswege geproduceerde nota “Belvedere” die handelt over de waardering en conservering van cultuurhistorisch belangrijk geachte fysieke sporen (onroerend goed) van het verleden, die in de huidige tijd belangrijk geacht worden. Maar wat is belangrijk in dit verband?

Gerding stelt in zijn artikel nadrukkelijk de vraag: wiens landschap en gebouwde cultuur beschermen wij eigenlijk? Hij doet dit door het vergeten landschap van de voormalige hoogveenontginningsgebieden in ogenschouw te nemen. Deze streken groeiden in de achttiende en negentiende eeuw uit tot woongebieden voor de allerarmsten onder de plattelandsbevolking. Zij zijn te beschouwen als de plattelands uitvoering van de stedelijke achterbuurten. De woningwet uit 1902 bracht een proces op gang waarbij de hutten en keten geleidelijk vervangen werden door woningwetwoningen die qua vorm en ligging aansloten bij het karakter van het gebied en zijn bewoners. De woonomstandigheden hebben belangrijk bijgedragen aan beeldvorming over dergelijke gebieden.

Het artikel opent met onderstaand citaat uit “Anarchisme in Drenthe” door H. van Houten, waarna Gerding een beschouwing over dat verhaal laat volgen.

Ooggetuigeverslag

"Juli 1909. Ik was negen jaar en wij woonden in Emmer-Compascuum in een veenkeet. Onze keet stond naast andere veenketen aan een lang en

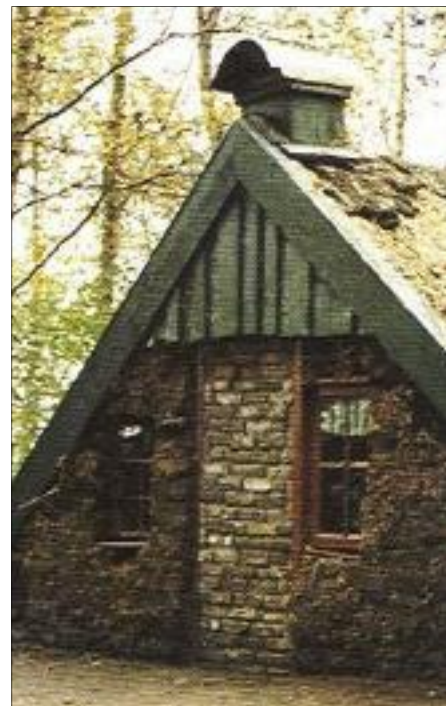
Voor mij en mijn broertje van vijf was er van wat oude planken een bed in het achterhuis gebouwd

lijnrecht kanaal met een witte zandweg erlangs. Die keten waren laag en langwerpig en dooreen muur in tweeën gedeeld. Het voorste gedeelte was de woonkamer. Daar waren twee bedsteden: de ene was voor mijn zusjes van twee en zeven en het andere bed was voor mijn ouders. Het meubilair bestond uit een tafel en zes stoelen, een groot fomis en een turfbak naast de kachel. Aan de wand een scheurkalender van Roode Bibliotheek, een grote foto van Domela op de schoorsteenmantel, ook een foto van Kropotkin en de twee boeken die mijn vader bezat, Van Christen tot Anarchist van Domela en De verovering van het brood van Kropotkin. De vloer was rood geveerd en er lag geen kleed op. Voor mij en mijn broertje van vijf was er van wat oude planken een bed in het achterhuis gebouwd.

Tot 1914 woonden wij enige jaren aan Kanaal C in Emmer-Compascuum. Het was de helft van een dubbele woning, voor die tijd een goed huis. Recht tegenover ons, aan de overkant van het kanaal, stond op de veenplaats een veenkeet die bewoond was. Erachter lag een machineloods, waar in de winter de baggermachine van de vervener stond. Bij zomerdag, (...), huisden er in die loodsvijf arbeiders die van ver kwamen. Op de grond lagen aan de ene kant planken met daarover-

heen wat stro, oude dekens en dergelijke. Daar sliepen de vijf mannen die op de baggermachine werkten. Er stond een oude kookpot waarop het eten werd gekookt en dikwijls natte sokken te drogen hingen. Aan de wand spijkers met kleren. Er was een ketel en een paar ijzeren potten. 's Avonds schildte men gezamenlijk de aardappelen. Spek uitbraden gebeurde de volgende dag. Een van de mannen ging wat eerder naar huis en zette dan ook de aardappelen op. Groente was er natuurlijk niet bij. Soms nog wel een homp roggebrood. En zondags karnemelkse pap en stokvis, die zaterdag reeds werd gekookt, zodat er twee dagen stokvis was.

Nu waren twee van die mannen ooms van mij, broers van vader. (...) Met Pasen gingen de vijf mannen naar huis. Ze hadden ieder een fiets en reden dan tien kilometer naar Emmen, vandaar met de trein naar Assen en dan op de fiets naar Haulerwijk, geboorteplaats van mijn vader waar ook beppe, mijn grootmoeder woonde. (...) Mijn oom kwam terug met de boodschap dat zij graag wilde dat ik met Pinksteren meekwam. En zo ging ik mee, achter op de fiets. (...) ik ging met oom Sjoerd naar het huisje van beppe. Het was een piepklein huisje, een veenhuisje zoals er ook bij ons in Emmer-Compascuum stonden, maar

Veenkeet

dan nog kleiner. (...) In het kamertje waren aan de voorkant twee ramen, aan de andere zijde twee bedsteden, maar ik had al gauw bekeken datje er niet met de benen gestrekt in kon liggen. De ene bedstee was voor beppe, de andere voor oom Sjoerd en tante Jis. (...)

In Haulerwijk stonden veel meer van die kleine huisjes. Het deed veel armoediger aan dan Emmer-Compascuum, al was alles wel netjes. En ik zag daar toen ook plaggenhutten en keten. Ik weet nu hoe arm deze buurt vroeger is geweest. Een man verdiende hooguit f 200,- per jaar. De vrouwen deden dikwijls hetzelfde werk als de mannen, zand en turf kruien. Heel wat vrouwen werden daardoor kreupel, de sterfte was vroeger onder vrouwen in Haulerwijk hoog. Werklozen kregen hooguit f 1,50 per week. Niet alleen leefden de mensen in plaggenhutten en keten, maar ze huisden ook in holen, gegraven in de wallen van de kanalen. Vooraan bij de ingang hingen wat zakken en het was er natuurlijk aardedonker. De toestanden bij ons in het veen waren hemelschreiend, maar ik kan me voorstellen dat mijn voorouders hun geliefde Heitelân de rug toekeerden. Tien gulden in de week was toen in Drenthe ook een hongerloon voor een twaalf-urige werkdag van sloven en ploeteren, maar het was in ieder geval meer dan het dubbele van wat je in Friesland kon verdienen".'

Armoedediscussie

Deze en andere fragmenten uit de

levensherinneringen van Harmen van Houten, die in 1985 in druk verschenen, hebben mij (Gerding) altijd zeer geïntrigeerd. Ik had mij toen al wel flink in de geschiedenis van de Drentse verveningen verdiept, maar tot dan vooral in de zeventiende en achttiende eeuw. Over de sociale omstandigheden in de venen in die periode kon ik slechts sporadisch iets te weten komen, dus mijn perceptie van het leven in het veen week nog niet erg af van het algemene beeld zoals dat in de tot dan gangbare literatuur

Een man verdiende hooguit f 200,- per jaar. De vrouwen deden dikwijls hetzelfde werk als de mannen, zand en turf kruien.

geschetst werd: in het veen was het een al armoede en ellende, drankmisbruik en plaggenhutten. Een gevoel van onbehagen had ik daarover wel omdat ik mij altijd de vraag heb gesteld hoe het dan kwam dat die veenderijen er kennelijk niettemin eeuwenlang in slaagden voldoende mensen naar die onherbergzaamheid te lokken, vooral uit oudere veengebieden. Waarom kwamen zij, als het zo ellendig was?

Door het boek van Van Houten, en ook de herinneringen van anderen, kreeg het veenarbeidersbestaan allengs veel meer reliëf en nuance. Er was sprake van betere en slechtere tijden, er waren verschillende categorieën veen-

arbeiders, er waren diverse soorten veengebieden. Het beeld moest naar tijd, naar plaats en naar (groepen) personen bijgesteld worden. In bovenstaande fragment blijkt dat ook duidelijk. Het in het veen geboren en getogen jongetje Harmen van Houten ziet na veertien jaar voor het eerst plaggenhutten en keten als hij in Haulerwijk op bezoek komt. Kennelijk waren die er niet in Emmer-Compascuum tussen 1900 en 1914, althans niet in die mate. Van Houten was weliswaar woonachtig in een veenkeet, zoals hij dat zelf noemt, maar dat moet dan toch heel wat meer geweest zijn dan die in Friesland. In ieder geval was er sprake van een geveerde houten vloer, een grote kachel/fornuis en van een stenen vloer in het achterhuis. Zijn ooms die als trekarbeider alleen in het graafseizoen naar Emmer-Compascuum kwamen, namen gedurende de campagne genoeg met een eenvoudig onderkomen, een machineloods. Maar zij beschikten wel over een fiets en met de feestdagen gingen zij naar huis. Haulerwijk vormde voor de jonge Harmen van Houten een groot contrast met wat hij thuis gewend was. Mensen leefden er zelfs in holen. Men verdiende hooguit tweehonderd gulden per jaar, minder dan de helft van het inkomen in Zuidoost-Drenthe. Er was dus behoorlijk onderscheid tussen een veengebied dat full-swing was, zoals Zuid-oost-Drenthe en een veengebied dat reeds lang van alle turf was ontdaan, zoals Haulerwijk. Een andere vaste notie als zou direct op de veengraverij de dalgrondontginning volgen, bleek kennelijk ook niet zo erg op te gaan.

Publicaties van mij en van anderen die vraagtekens zetten bij het cliché-beeld, door De Pater 'revisionisten' genoemd, maakten regionaal veel reacties los. Vooral mijn artikel 'Mythe van de veenarbeid' waarin ik nagegaan ben waar het negatieve beeld van de veenderijen vandaan is gekomen, moest het wat dat betreft ontgelden en werd mij door sommigen zelfs persoonlijk kwalijk genomen'. Publicaties in regionale kranten en reacties daarop namen soms de vorm aan van een polemiek en waren voor de Drentse Historische Vereniging aanleiding om in 2000 een Drents 'armoededebat' te organiseren. Veel

Plaggenhut met huuske

nieuwe inzichten leverde de discussie voor en na die bijeenkomst niet op.

Bewoning

Van alle aspecten die in de veen- en heidedorpen onderscheiden kunnen worden heeft de bewoning het meest tot de verbeelding gesproken, vooral bij degenen die er niet woonden. De plaggenhut, of spitkeet, is tot het symbool van de veenderij uitgegroeid

De beschrijvingen, daterend uit die tijd, zijn overvloedig en beeldend, zoals uit de herinneringen van Harrnen van Houten reeds bleek. Zo is er een beschrijving van de hutten in de gemeente Sleen waar in 1927 een piepjonge, maar niettemin ouderwets regenteske burgemeester Bontekoe zijn intrede mocht doen. Behalve in de Kiel in het noorden van de gemeente was ook in het zuiden een concentratie hutten te vinden. Bij de verkenning van zijn nieuwe gemeente, op de fiets, kreeg Bontekoe van de gemeentebode Hidding kreeg ook Veenoord voorgeschoteld:

"Wij bezagen woningen van de woningstichting die onvoorstelbaar slecht gebouwd bleken met brede kieren in de deuren waar je haast een vinger door kon steken en met specie tussen de stenen waarvoor kennelijk meer zand dan cement was gebruikt en Hidding vertelde dat de bewoners de f 2,- huur per week maar moeizaam en soms helemaal niet konden opbrengen Pas op 15 april 1935 kwam er bericht uit Den Haag dat voor de 21 woningen te Veenoord met een huur van f 1,75 per week genoeg genomen. Er stonden ook wat houten noodwoningen (...).

Pal tegen de Schoonebeeker grens aan stond een plaggenhut in een idyllische omgeving. Berken, lijsterbessen en zelfs tamme kastanjes stonden eromheen. De keet was slecht: alle wanden van zoden, voorgevel en schoorsteen van hout. Diep bukkende betrad ik de hut waar een broer en zuster tezamen woonden met twee geiten, een kat en wat kippen, alles in een vertrek. De geiten en het open vuur zorgden voor het bijzondere aroma dat ik in de komende jaren in tal van andere keten telkens weer zou aantreffen (...).

Het is zelfs voorgekomen dat de wegwerker opdracht kreeg de vloer, die geleidelijk hoger was komen te liggen,

omdat de bewoners het vuil van de dieren nooit opruimden, met een spade een voet diep te verlagen, zodat de bewoners weer beter door de deuren konden binnenkomen en binnen weer recht op konden staan!"¹

Gerding beschrijft uitvoerig, onderbouwd met tabellen, de woonsituatie in diverse dorpen in de Friese en Drentse veen en heidegebieden. Hij vertelt over de bouw en de indeling van de huisjes. En over het feit dat ze doorgaans in één dag werden gebouwd. De sociale en maatschappelijke omstandigheden waren niet best.

De algemene kenmerken van de heidedorpen worden als volgt samengevat:

Het wachten is nog op het eerste 'authentieke' armoede-arrangement van de VVV van Emmen.

- 1) Een overheersende armoede
- 2) Bijzonder slechte woonomstandigheden
- 3) Grote gezinnen
- 4) Bevolking van arbeiders, bedelaars en "losse" beroepen.
- 5) Een van het "normale" patroon afwijkende leefwijze.
- 6) Sterke onderlinge solidariteit.

Veel plaggenhutten zijn tengevolge van de dwingende invloed van de woningwet van 1902 verdwenen. Dat ging niet zonder slag of stoot. Het kostte veel moeite om diverse "vrijstaten" te ontmantelen. Ook daarover schrijft

Gerding boeiend in zijn artikel. Hij constateert dat er tegenwoordig niet veel meer is te zien van de toenmalige schamele behuizingen en de armoede die daarmee gepaard ging., maar dat de schaal en de stoffering van het landschap, samen met de natte infrastructuur, de relatieve beslotenheid, de kleine boerderijen en de verspreide bewoning nog wel steeds de aanduiding zijn van het vroegere gebruik van de grond. Dit wordt door anderen wel het "geheim van Zuidoost Friesland" genoemd. De landschappelijke rijkdom van nu is het rechtstreekse gevolg van de armoede van toen.

Landschap van de armoede?

Niemand zal er rouwig om zijn dat er niet meer in plaggenhutten en spitketen gewoond hoeft te worden. Zij zijn definitief gemusealiseerd of tot toeristisch product getransformeerd. Het wachten is nog op het eerste 'authentieke' armoede-arrangement van de VVV van Emmen. Logeren 'in het kleinste huisje', door de stichting Het Drentse Landschap van de sloop bij Hoogeveen gered en op een andere plek nabij een van hun natuurterreinen weer opgebouwd, voorzien van het noodzakelijke comfort uiteraard, is al mogelijk. In Houtigehage is een arbeiderswoning uit 1909 gerestaureerd en als expositie-ruimte ingericht. Het initiatief van enkele Jubbegasters om een plaggenhut te doen verrijzen om de jeugd te laten zien hoe het vroeger was, werd door de gemeente Heerenveen tegengehouden omdat er geen bouwvergunning was aangevraagd.

De turfschipper

De brinken en woerden **

De 'schijnbare ordeloosheid' in de structuur van de Drentse esdorpen is voor een groot deel te verklaren uit de ligging van de boerenhuizen ten opzichte van de open ruimten en wegen. Op de oudste kadastrale plans (zie afb.) kan men deze relatie duidelijk vaststellen: dwarsdeeltypen liggen met de zijkant, midden-longsdeeltypen vaak met de achterzijde naar de open ruimte, brink of het pad gekeerd.

Afbeelding 11.6 Ligging van boerderijen ten opzichte van open ruimten. (Naar: Kadastraal minuutplan Zuidbarga, gemeente Emmen, sectie D, omstreeks 1830; schaal 1:2500.)

Brink heeft de etymologische betekenis van 'rand'. Hoewel de brinken door latere bebouwing vaak zijn ingesloten, is deze randligging essentieel. De functie van tijdelijke verblijfplaats van het vee maakte de situering aan de lage zijde (beekdalzijde) van het dorp noodzakelijk. De brinken hadden echter nog andere functies: houtproductie (eiken voor boerderijgebinten), reservoir voor blus-, drink- en waswater door de dobben, die echter ook elders in de dorpen wel waren gegraven. De brink was ook een sociaal contactpunt in het dorp voor vergadering van de 'buren' en voor het verzamelen voor de boerwerken.

Hoewel de vraag naar ontstaan en ontwikkeling van de brinken nog onvoldoende object van wetenschappelijk onderzoek is geweest, willen we voorzichtig de volgende schetsponeren. Reeds in de IJzertijd vinden we een klein aantal boerderijen, elk op hun huiskamp bij elkaar in een cluster of op een rij. Met Waterbolk zijn wij van mening dat deze tamelijk rechthoekige structuur een sterke continuïteit geeft aan de plattegronden van de Drentse esdorpen tot in de huidige tijd. Rond en soms tussen de huispercelen ligt gemeen-

schappelijk gebruikte grond, waarop het vee kan worden bijeengehouden. Deze ruimte vormt de oorsprong van de brink van deze nederzetting. Doordat het erfperceel en de brink waarschijnlijk zonder duidelijke scheiding in elkaar overliepen, kan de benaming 'brink' van de erfrand zijn overgegaan op het gemeenschappelijk stuk grond bij de boerderijen. Bij voortgaande bebouwing werd de brink steeds verder omkranst en konden eveneens meerdere dorpsbrinken ontstaan. Brinken zijn op deze wijze op te vatten als 'restruimten'. In sommige dorpen werd de omkransting laat een feit, bijvoorbeeld in Zeijen pas na 1830.

Men zou kunnen veronderstellen dat dergelijke nederzettingen met een niet gesloten dorpsbrink of vrij jong zijn, met name hoog-middeleeuws, of in een bepaald ontwikkelingsstadium zijn blijven steken. Een voorbeeld van een dergelijke nederzetting is Orvelte, waar de brink aan de noordzijde, aan de kant van de Aalder Stroom was gelegen. De invloed van het ideaaltypische beeld van het esdorp met de 'brink in het midden' blijkt uit de wijze waarop men dit monumentendorp heeft gereconstrueerd. Monumentenzorg liet een meer centrale brink ontstaan die niet op het kadastraal minuutplan voorkomt, maar dat men volgens het bestemmingsplan wel als basis voor de reconstructie had gekozen.

Naast deze dorpsbrinken, waarvan het aantal per dorp varieert van één tot circa tien (Zuidlaren), komen we ook brinken tegen in de beekdalen, de zogenaamde weidebrinken. Deze hadden op de een of andere wijze ook een randligging.

** Citaat uit: "De geschiedenis van Drenthe". Uitg. Boom Meppel pagina 101 en 102

K.Bouwer — Cultuurlandschap

Eén van de Brinken van Zuidlaren

Visie op het landschap van Westerveld *Vanuit het oogpunt van de gemeentebestuurder*

Genieten

Het landschap van de gemeente Westerveld is gevormd door natuurlijk en menselijk handelen en is als gevolg daarvan altijd in beweging geweest en zal dat ook in de toekomst blijven. Eigenlijk is er geen sprake van 'het landschap', maar van verschillende soorten landschappen met elk haar eigen ontstaansgeschiedenis, kenmerken en karakteristiek. In de prachtige gemeente Westerveld komen drie grote landschappelijke eenheden voor: het esdorpenlandschap, het wegdorpenlandschap en het ontginningslandschap.

Planvorming

De gemeente Westerveld stelt voor het buitengebied één nieuw bestemmingsplan op: het Bestemmingsplan Buitengebied. Het opstellen van dit nieuwe bestemmingsplan is nu al in volle gang! De Kadernota van de gemeente Westerveld is bepalend voor de inbreng van natuur- en landschapswaarden bij de integrale planvorming en is richtinggevend voor dit nieuw op te stellen Bestemmingsplan Buitengebied. De Kadernota (vastgesteld in 2006) heeft niet tot doel een bepaalde landschappelijke situatie te bevroren of te reconstrueren. Mits de bestaande omgevingskwaliteiten en het economisch perspectief voor bestaande functies per saldo niet afnemen, zijn nieuwe ontwikkelingen mogelijk.

De gemeente kiest er voor de landschappelijke kwaliteiten van het buitengebied te behouden, te herstellen, te versterken en zo nodig te vernieuwen. Dit alles afgestemd op de

bestaande functies. Nieuwe ontwikkelingen zullen moeten aansluiten bij het landschap ter plaatse. Uitgangspunten voor het beleid zijn daarom:

zorg voor een aantrekkelijk en toegankelijk landschap met een eigen gezicht, en

aansluiting van de functies van het gebied bij de kwaliteiten van het landschap en afgestemd op andere functies in het landschap.

Bovenal

Wethouder Homme Geertsma: "Het landschap van Westerveld is hierboven met name beschreven vanuit de planvormende hoek. Graag wil ik benadrukken dat het landschap van Westerveld vooral een beleving is! We moeten er van genieten en ernaar streven dat dat zo blijft!"

Visie op het landschap van Westerveld *Vanuit het oogpunt van de natuurbeheerder*

De mensen van Westerveld moeten de Heer op hun blote knieën danken dat ze in zo'n prachtige gemeente mogen wonen en werken. Westerveld is zonder twijfel een van de prachtigste landschappen van de provincie Drenthe. Zoals overal in onze provincie is natuur in Westerveld gewoon niet te scheiden van de cultuur. De betekenis van de mens in het landschap is onmiskenbaar en zijn rol is niet zelden onmisbaar bij het beheer.

Dwingelderveld

Als je een quick-scan over het grondgebied van de gemeente maakt, valt op hoeveel natuur er is. Grote nationale parken maar ook prachtige beekdalen en veel kleinschalige cultuurlandschappen. Vanuit mijn perspectief is de ontwikkelingsruimte voor grootschalige en intensieve landbouw, producerend voor de wereldmarkt, dan ook nauwelijks aanwezig. De gemeente Westerveld zal onder ogen moeten zien dat de grootste economische perspectieven liggen op het vlak van de recreatie, het kennisintensieve kleinbedrijf en een fantasieus woon- en leefklimaat. Voor al deze sectoren is een aantrekkelijk landschap met veel natuur van groot belang en de sleutel tot een perspectiefrijke toekomst.

Voor het NP Dwingelderveld geldt het streven om het grootste en qua biodiversiteit best ontwikkelde natte heideveld van noordwest Europa te behouden. Met de nadruk op het gegeven dat deze heide een cultuurlandschap is. Het NP

Uffelter binnenveld

Drents Friese Wold zal zich daarentegen tot een natuurlijk bosgebied mogen ontwikkelen waarin uiteindelijk de mens geen ingrepen meer zal plegen. Er moet plaats zijn voor grote wilde dieren zoals Edelhert, mogelijk ook Wisent en Lynx. Alleen rond het esdorp Doldersum domineert de cultuur met de prachtige heidevelden van de Doldersummerheide en het Wapserveld.

Het Ooster- en Westerzand met de prachtige Havelterberg zal zich meer als een halfopen boomheide mogen ontwikkelen. Op veel plaatsen overgaande in het kleinschalige en lommerrijke landschap rond Darp, Havelte en Uffelte. Het beheer zal hier kleinschaliger van opzet zijn dan in het Dwingelderveld.

De Vledder- en Wapserveense Aa zal weer meanderen in de toekomst en 's winters overstromen om daarmee tegelijk in de benodigde waterberging te voorzien. Vooral de benedenloop biedt mogelijkheden voor moerasvorming.

Hoewel meer verspreid gelegen vormen de vele verschillende kleinschalige cultuurlandschappen een belangrijk onderdeel van de unieke identiteit van Westerveld. Het kolonielandchap van Frederiksoord, de weidevogelgebieden langs de Wapserveense Aa, het kleinschalige wallen- en singellandschap rond Vledder, Diever, Wittelte, Leggeloo en Eemster. Dit boerenlandschap dient ook door boeren beheerd te wor-

Eemster

den. Onderhoud van zandwegen, korenakkers, wallen, singels, bosjes en weidevogelgrasland kunnen de boeren een aanvullend inkomen verschaffen.

Tenslotte dienen de archeologische monumenten een adequaat beheer te verkrijgen in het land van Van Giffen. Tegelijk met de vele monumentale kerken en boerderijen. Landgoederen als Rheebruggen en Oldengaerde vormen de bekroning. Juist de op veel plaatsen aanwezige samenhang tussen het landschap en de historische bebouwing maakt Westerveld zo uniek, zo Belvédère. Zoals gezegd zijn in mijn ogen de groene en cultuurhistorische waarden de economische basis bij uitnemendheid voor Westerveld. Zorg er dus goed voor.

Eric van der Bilt, 23 april 2007

Weidevogels in Wapserveen

Weidevogels zoeken graag voedsel en maken veelal nesten op boerenland. Sommige agrariërs nemen speciale maatregelen ter bevordering van weidevogels. Melkveehouder Piet Idserda is zo iemand en heeft al jarenlang een opvallend aantal soorten weidevogels die graag bij hem op het land komen om te nestelen. Het bedrijf ligt in Wapserveen en telt 70 melkkoeien,

Waar komt de liefde voor de weidevogels vandaan?

De liefde voor de weidevogels dateert al van lang geleden. Piet is altijd zuinig geweest op de nesten van weidevogels. Hij heeft altijd al aan nestbescherming gedaan.

Wat is je motivatie om maatregelen te nemen ten behoeve van de weidevogels?

Piet zegt dat vogels zorgen voor de aankleding van het landschap. Het wordt er fleuriger en feestelijker van. Met een feest heb je ballonnen, in het landschap heb je de vogels.

Zomertaling

Zijn er meer boeren in Wapserveen die hetzelfde als jou doen?

Er zijn 11 leden van de Boermarke Wapserveen die gericht meedoen aan een collectief weidevogelbeheer en die hiervoor een vergoeding ontvangen (zie ook kader).

Welke maatregelen neem je op je bedrijf?

Er is 3 ½ km bonte weiderand. Hier mag geen bemesting worden toegepast. Deze wordt gemaaid na half juni-juli. Deze weiderand geeft bescherming voor de jonge weidevogels. Het trekt veel insecten en libellen aan. De graspiepers, leeuwerik, jonge grutto's en gele kwikstaarten hebben hier profijt

van. Piet ziet deze weidevogels vaak in deze randen zitten. Vervolgens is er 2 ha vluchtheuvelland. Dit wordt vaak 2 weken later dan het overige grasland gemaaid. De maaidata van dit land wordt in overleg met de vogelwachters vastgesteld. Verder is er nog 2 ½ ha die pas 8 juni mag worden gemaaid. Dan is er nog toepassing van ruige mest op 2 ha. De nesten worden gezocht door Piet zelf en de vogelwachters. Met het maaien en het bewerken van het land wordt met de nesten rekening gehouden. Op het maaisland worden nesten van Kieviten overgezet.

Wat zijn de gevolgen voor de bedrijfsvoering?

Het gras wat later mag worden gemaaid, resulteert in een lagere kwaliteit veevoer. Dit voer heeft wel meer structuur, wat weer positief is voor de gezondheid van het vee. Piet vindt het nu goed passen bin-

nen de huidige bedrijfsvoering. Er wordt wel een lagere kwaliteit voer gewonnen maar de vergoeding dekt de kosten hiervan.

Het gezamenlijke beheer van de weidevogels geeft Piet meer kennis en motivatie om de beheersmaatregelen in te passen en uit te voeren zijn melkveehouderijbedrijf.

Welke weidevogels en in welke aantallen nestelden ze in 2006 op je bedrijf?

Kievit	5 nesten
Gele kwikstaart	16 nesten
Grutto	4 nesten
Scholekster	2 nesten
Tureluur	1 nest

Graspieper	14 nesten
Kuifeend	3 nesten
Veldleeuwerik	5 nesten
Wulp	1 nest
Zomertaling	1 nest

De grutto is een kritische soort. Hoe weet je deze vogel te verleiden om bij jou te nestelen?

Het scheelt dat de grutto's er vroeger ook al waren. De grutto broedt vaak op dezelfde plek en ook de jongen keren terug naar de plek van hun nest van het vorige jaar. In het gebied waar de grutto te vinden is, zijn overigens ook veel nesten van andere weidevogels te vinden. Dit gebied kenmerkt zich doordat er meerdere maatregelen tegelijkertijd zijn, deze versterken elkaar. Het gebruik van ruige mest geeft regenwormen voor de oude grutto. Het mozaïekbeheer biedt bescherming aan de jongen. De jongen van de grutto vreten insecten. Zij profiteren van de bonte weiderand waar veel insecten en libellen zijn te vinden.

Bedreigingen en kansen voor weidevogels?

Een bedreiging is de trend dat de koeien op stal staan en al het land wordt in

De Boermarke in Wapserveen

De Boermarke in Wapserveen is in 1999 opgericht met als doel de structuur van de landbouw te versterken en daarnaast een rol te spelen in het agrarisch natuurbeheer.

Vanaf 2002 draait een groep van 11 boeren mee in een zg. collectief weidevogelbeheer voor een periode van 6 jaar. Er wordt samengewerkt met vogelwachters en door gericht beheer worden beheersmaatregelen toegepast ten behoeve van de weidevogels. In 2006 hebben 116 paren weidevogels gebroed op het terrein van bovengenoemde 11 deelnemers. Er wordt door de deelnemers een vergoeding ontvangen in het kader van een SAN-regeling van het ministerie van LNV.

Vergane glorie van de weidevogels in Zuidwest-Drenthe

1x gemaaid. Dan heeft de weidevogel geen schijn van kans. Predatoren ziet Piet ook als een bedreiging. Dit aantal is de afgelopen jaren toegenomen, denk aan bv. de buizerd, reiger en vos.

Kansen voor weidevogels ziet Piet in mozaïekbeheer, een open landschap, verder biedt meer verruiging in het landschap meer kansen voor weidevogels. Het is nu verplicht om alle sloten jaarlijks te maaien, je zou een deel van de sloten niet elk jaar kunnen maaien. Het laten staan van een deel van de oogst op bepaalde plekken van bv. granen, meer bloemrijke akkerranden etc. geeft meer voedsel.

Toekomst voor weidevogels?

Piet zegt dat de toekomst voor weidevogels er somber uitziet. Hij laat me een overzicht zien van tellingen van het aantal weidevogels over een lange periode van dit gebied. Het laat van alle soorten weidevogels een dramatische afname zien.

Een intensere samenwerking met boeren en natuurbeheerders is gewenst. Weidevogels houden van een open landschap, een plas-/drasgebied in de nabijheid van zo'n open landschap is gunstig. Tot slot zegt Piet dat het onderhouden van een maatschappelijk gewenst landschap door de boer op gespannen voet staat met het produceren van landbouwproducten tegen een wereldmarktprijs. Ook aan het onderhoud van het landschap door de boer hangt een prijskaartje.

Ria Duiven

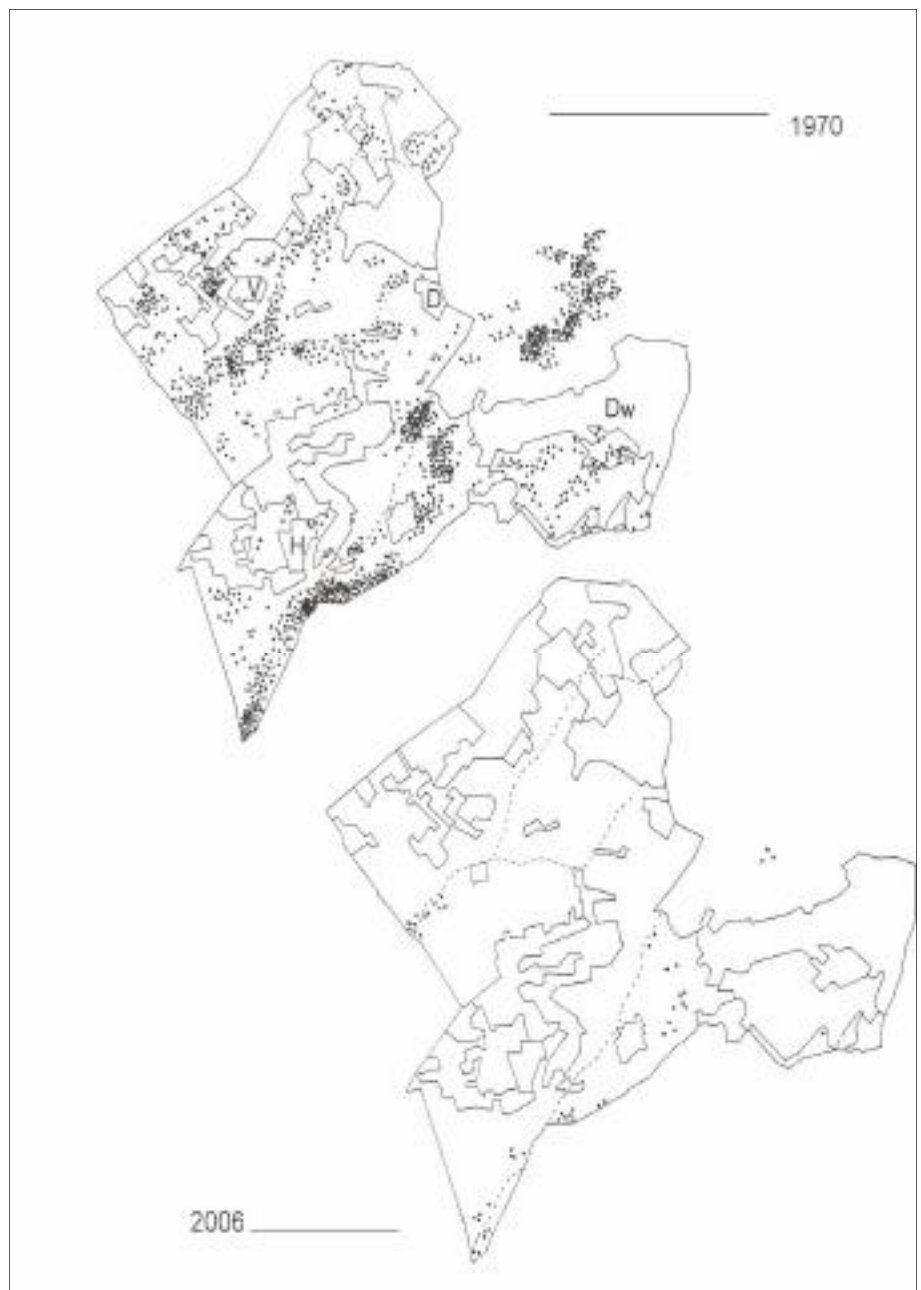
De Grutto, de koning onder de weidevogels, liep in 35 jaar tijd terug van 1208 paren naar een schamele 51 (gegevens A.J. van Dijk en J. Kleine). Het ziet er naar uit dat deze weidevogel binnen 10 jaren geheel uit Westerveld zal zijn verdwenen. De locaties van Diever (D), Dwingelderveld (Dw), Havelte (H) en Vledder (V) zijn apart aangegeven.

In de jaren zestig van de vorige eeuw waren weidevogels in Zuidwest-Drenthe niet van de lucht! Overal waar maar open landschap was, werd je in het voorjaar verwelkomd door duikende kieviten, door de lucht jakkerde grutto's en de weemoedig jodelende wulpen. In de beekdalen en op de heide zaten bovendien nog weidevogels als Kempphaan, Tureluur, Watersnip, Slobeend en Zomertaling. Loop je nu in dezelfde gebieden rond dan is het er veelal stil of je hebt het geluk nog de laatste Grutto, Wulp of Tureluur te

horen. Wel zijn er in de loop der jaren enkele nieuwe weidevogelsoorten voor in de plaatsgekomen, zoals de Knobbelzwaan, Kuifeend of Nijlgans. Wat is er in de afgelopen veertig jaar gebeurd dat traditionele weidevogels uit grote delen van ZW-Drenthe zijn verdwenen?

Topperiode

Achteraf gezien zijn de jaren dertig, veertig en vijftig van de 20e eeuw waarschijnlijk de topperiode voor broedende weidevogels in Drenthe geweest. Door

de 'verwaarlozing' van het landschap in de periode omstreeks de tweede wereldoorlog, door geleidelijke ontginning van heide in cultuurland en doordat veel Drentse stroompjes nog niet waren gekanaliseerd was het landschap afwisselend met natte en droge percelen. In grote gebieden waren geen verharde wegen, stonden geen boerderijen en bestond het landschap uit een lappendeken van onregelmatige gevormde en vooral kleine percelen. De veebezetting was laag, de bemesting gering en vaak werd er pas in juni of juli voor het eerst gemaaid of gehooïd. Dat landschap was een kolfje naar de hand van de meeste weidevogels. Uit die periode zijn geen precieze gegevens over de weidevogelstand, die zijn er wel vanaf 1965-1970. Inventarisaties van de totale broedvogelstand van weidevogels in het gebied dat tegenwoordig de gemeente Westerveld omvat, laten zien dat de stand van veel soorten in 1970 nog hoog was *Kemphaan*

(tabel 1). Zelfs toen was er al sprake van achteruitgang.

Enorme veranderingen

Na de tweede wereldoorlog vond een totale omslag in het Drentse landschap plaats. Op enkele stukken na werden alle heidevelden ontgonnen of bebost en in het cultuurland werden ruilverkavelingen uitgevoerd. Gebieden werden ontwaterd, ontsloten, percelen vergroot en boerderijen 'verplaatst' naar bijvoorbeeld eertijds onbewoonde beekdalen. Het landschap werd uiteindelijk geheel naar de economisch-agrarische maatstaven ingericht. Een zegen voor de agrariërs, maar een ramp voor de weidevogels.

Weidevogels van vochtig-natte schraallanden kregen de eerste klappen en daarna volgden de andere soorten. De Kemphaan, Watersnip en de minder bekende Slobeend en Zomertaling verdwenen goeddeels van het toneel. Ook de Zwarte stern, broedend in vennen en moerasjes, maar voor z'n voedsel afhankelijk van weiland, trof dit lot.

	1970	1980	1990	2000	2006	trend
Kemphaan	43	0	0	0	0	-
Zwarte stern	117	20	15	1	0	-
Slobeend	33	4	3	0	1	-
Zomertaling	27	6	2	0	3	-
Patrijs	320	103	105	34	8	-
Grutto	1208	617	396	137	51	-
Tureluur	179	92	96	44	46	-
Watersnip	166	50	39	24	48	-
Scholekster	462	576	506	351	213	-
Wulp	342	311	318	203	146	-
Paapje	70	38	79	57	45	-
Kievit	1630	1480	1370	1425	905	-
Veldleeuwerik	1250	852	767	919	973	-
Gele Kwikstaart	95	81	125	226	322	+
Graspieper	181	288	472	808	938	+
Kwartel	2	11	14	35	56	+
Knobbelzwaan	1	8	14	26	28	+
Krakeend	0	3	3	17	17	+
Kuifeend	0	0	21	56	110	+
Nijlgans	0	0	0	26	51	+

Tabel 1. Aantal broedparen van twintig weidevogelsoorten in de gemeente Westerveld in ZW-Drenthe tussen 1970 en 2006. In de laatste kolom is de trend over de gehele periode aangegeven: - afname, + toename.

Had je halverwege de jaren zestig nog enkele dagen nodig om alle kolonies van Zwarte Sterns in Westerveld te tellen (in 1966 nog 216 nesten), in 2000 was het afgelopen met deze stern in ZW-Drenthe.

Omdat ruilverkavelingen niet overal tegelijk werden uitgevoerd (Vledder bijv. rond 1970 en Havelte rond 1980), en bemesting bijvoorbeeld gunstig was voor bepaalde bodemdieren (meer worden als voedsel voor weidevogels), waren de veranderingen bij weidevogels aanvankelijk redelijk beperkt en bij een enkeling zelfs positief zoals de Scholekster. Door voortschrijdende schaalvergroting en intensivering van de bedrijfsvoering, introductie van maïs en 'turbograssen' (omstreeks 1970-80) etc. is het voor weidevogels welhaast onmogelijk geworden om ongestoord eieren te leggen en vervolgens jongen groot te brengen. Tegenwoordig worden vrijwel alle graslanden in ZW-Drenthe binnen een week gemaaid. Daar komt bij dit het steeds vroeger in het broedseizoen plaats vind (begin mei) en ook meermalen in het seizoen.

Omdat weidevogels 10-15 jaar oud kunnen worden duurde het vele jaren voordat duidelijk was dat er een enorme 'vergrijzing' van de stand plaats vond. De plaats van de oude vogels werd nauwelijks ingenomen door jongen, waardoor de stand langzaam maar zeker instortte.

Predatie en bescherming

Ook andere veranderingen kunnen direct of indirect hebben bijgedragen aan afname van weidevogels. In de periode 1970-2000 nam onder invloed van algemene bescherming en andere inzichten de stand van bijvoorbeeld roofvogels, kraaiachtigen, meeuwen en vossen toe. Volgens sommigen zijn deze dieren geheel verantwoordelijk voor de afname van weidevogels, doordat ze zich vergrijpen aan eieren, kuikens of volwassen vogels. Het effect er van op de weidevogelstand is echter niet eenvoudig vast te stellen en blijkt in elk geval genuanceerd. Weidevogels kunnen zich bijvoorbeeld uitstekend verdedigen tegen predatoren. Ook thans nog weten bijvoorbeeld Kieviten en Ture-

Oude Willem

luurs op de natte heide (waar geen werkzaamheden en verstoring plaat vinden) jongen groot te brengen. En nu de laatste tien jaren Kokmeeuwen vrijwel als broedvogel zijn verdwenen uit Drenthe en de stand van roofvogels en kraaien terugloopt, evenals lokaal ook de vos, is er nog geen spoor van weidevogelherstel zichtbaar. Integendeel de afname gaat onverminderd voort.

Het effect van weidevogelbescherming is ook moeilijk vast te stellen. Ongewild zijn er successen geboekt met weidevogelbescherming en zijn er meer eieren uitgebroed en wellicht ook kuikens vliegvlug geworden, maar bijna onvermijdelijk gaat weidevogelbescherming gepaard met extra verstoring in het veld. Dat kan weer predatie tot gevolg hebben.

Vroeger en nu

In 1970 zaten in Westerveld ongeveer 6100 paren weidevogels, met als meest talrijke de Kievit (1630 paren), Veldleeuwerik (1250) en Grutto (1208). Ook de Patrijs (320), Watersnip (166) en Wulp (342) waren goed vertegenwoordigd (tabel 1). Deze vogels zaten vooral in het boerenland, maar ook op open heidevelden. Kijken we 35 jaar later dan zijn er van deze soorten weinig paren meer over (Grutto, Patrijs) of er vond een totale omslag plaats. Veldleeuweriken zaten in 1970 bijvoorbeeld nog overal in de weilanden en op de akkers (90% van de 1250 paren) en maar 10% op de heide. In 1970 is dat totaal anders met slechts 30% van de 973 paren in het agrarisch gebied en 70% op de heide. Op de heide spelen hierbij effecten van beheersmaatregelen zoals plaggen, maaien en begrazing een rol. De Kievit wist tot 2000 aardig stand te houden, maar is recent in een vrije val geraakt. In totaal zijn dertien van twintig weidevogelsoorten in aan-

tal teruggelopen en in 2006 blijkt de totale stand ingekrompen tot net onder de 4000 paren. Zeven weidevogelsoorten hebben zich na 1970 in ZW-Drenthe gevestigd of zijn toegenomen. In de beginperiode ontbraken soorten als Kuifeend en Knobbelzwaan in de cultuurlanden, terwijl die er nu met tientallen paren zitten. Onverwacht is de toename van de Graspieper en Gele Kwikstaart, soorten die het elders als weidevogel vaak niet goed doen. In Westerveld is de Graspieper tussen 1970 en nu met een factor 5 toegenomen. Een belangrijk deel van de toename komt op rekening van aangepast agrarisch beheer op terreinen van natuurbeschermingsorganisatie en op de heide. Sleutelbegrippen zijn hier vernatting, extensieve begrazing en laat in het seizoen gemaaid gras- en hooilanden. Beide soorten doen het echter ook goed in het gewone boerenland waar sprake is van lichte aanpassingen voor weidevogels, zoals randenbeheer en later maaien. Vestigingen vinden vaak plaats vanuit de natuurgebieden.

Nieuwe natuur en aangepast beheer

Wat we ook doen in het landschap, we krijgen nooit meer de situatie van enkele decennia geleden terug. De verwachting is dat de huidige trend zich

zal voortzetten, waardoor langzaam aan meer en meer gebieden ontvolkt zullen raken. Toch is er voor sommige weidevogels nog toekomstperspectief. Van natuurontwikkeling en fors aangepast beheer op (voormalige) agrarische gronden in Westerveld is reeds bewezen dat het gunstig uit kan pakken voor soorten als Watersnip, Tureluur, Paapje, Veldleeuwerik, Graspieper en Kwartel. Van deze weidevogels is de neergaande lijn de laatste jaren doorbroken of is er soms zelfs sprake van toename. Het gevolg is wel dat verschillen tussen gebieden groter worden. In het beekdal van de Dwingelderstroom-Oude Vaart bijvoorbeeld, waar intensieve agrarische bedrijfsvoering de boventoon voert, is er weinig hoop voor weidevogels, met uitzondering van parels als landgoed Rheebruggen en omgeving. In het dal van de Vledder en Wapserveense Aa is het beeld gunstiger. De bovenloop van de Vledder Aa en het moerassige gebied langs de Wapserveense Aa onder Frederiksoord zijn reeds een eldorado voor weidevogels als Watersnip, Graspieper en Paapje. Na tientallen jaren afwezigheid is hier de laatste jaren zelfs de zeer zeldzame Kwartelkoning weer teruggekeerd.

Arend J. van Dijk

Anserweg 8

7975 PB Uffelte

arend.vandijk@sovon.nl

Meer lezen over weidevogels:

Broedvogels van Drenthe (van Gorkum 1996)

Artikelen in tijdschrift Drentse Vogels: www.avifaunadrenthe.nl

Broedvogels Nederland: www.sovon.nl

Brandveen

Visie op het landschap van Westerveld *Vanuit het oogpunt van een recreatieondernemer*

Ik werd een tijdje geleden door André van Es gevraagd om een stukje voor het lustrumnummer van de Adder te schrijven. Over mijn visie op het landschap in de gemeente Westerveld door een recreatieondernemer. Natuurlijk voelde ik mij daardoor zeer vereerd, maar wilde eerst weigeren, omdat mijn man en ik pas sinds 1 februari 2007 (!) eigenaar zijn geworden van een camping, te weten Camping Wittelterbrug. Dat ik het aanbod toch heb aangenomen, komt omdat we in principe niet nieuw zijn in de branche: mijn man is 15 jaar mede-eigenaar geweest van Vakantiepark de Wiltzangh in Ruinen, dus een beetje kennis hebben we in de loop der tijd al opgedaan.

Allereerst een korte uitleg over de camping. Camping Wittelterbrug is een camping met 90 stacaravans en ± 100 toeristische plekken. Toeristische plekken zijn kampeerplekken die voor de korte termijn verhuurd worden aan mensen met tent of caravan. Verder heeft de camping een kampwinkel, kantine, een folie-overdekt zwembad en een kinderboerderij. Op Camping Wittelterbrug zijn de laatste jaren veel milieu-vriendelijke maatregelen genomen, zoals het verwarmen van het zwembad en het water van de toiletgebouwen mbv zonne-energie, het aanleggen van grijswatercircuits e.d.. Hierdoor voert de camping dan ook de Gouden Green Key (voorheen Milieubarometer).

Op zich is het hebben van een camping al een schone manier van geld verdienen: je veroorzaakt weinig afval; de terreinen zijn vaak (mini)-natuurparken met veel groen, waar in de winter rust heerst. Dit alles past goed in een gebied, waar natuur, rust en ruimte een grote rol spelen. Natuurlijk zijn er grote verschillen tussen recreatiebedrijven in opzet (stacaravans, huisjes of toeristisch), grootte en voorzieningen-niveau (zwembad, speeltuin, recreatieprogramma), waardoor ze in meer of mindere mate overlast kunnen ver-

oorzaken. Maar naar mijn mening passen de recreatiebedrijven in dit gebied goed in hun omgeving: ze zijn niet te groot, zijn grotendeels ruim opgezet en passen elk op hun manier in het landschap waarin ze liggen, of dat nu het bos is, of tussen de weilanden.

De ligging van Camping Wittelterbrug is strategisch: de camping ligt op het snijpunt van 3 mooie natuurgebieden in de gemeente Westerveld. Het ligt tussen 2 Nationale Parken (het Dwingelderveld en het Drents Friese Wold) en dichtbij het Ooster- en Westersand bij Uffelte, welke net als de 2 NP ook aangemerkt is in het Natura2000-project. De camping ligt aan de Drentse Hoofdvaart bij de Wittelterbrug, zoals de naam ook al aangeeft.

Marjan Bralten-Benning

Het is tijd voor een betrokken bank.

De Rabobank neemt een bijzondere plaats in tussen de banken in Nederland. Het is een bank gebaseerd op een idee. Dat idee heet samenwerken. Met onze wortels stevig in de plaatselijke samenleving, zet de Rabobank Zuidwest-Drenthe een lange traditie voort van samenwerken en bouwen aan relaties. Dat uit zich niet alleen in onze producten en diensten, maar ook in onze betrokkenheid op het gebied van natuur en cultuur. Daar dragen we dus graag een steentje aan bij. Van harte zelfs.

Het is tijd voor de Rabobank.